

Vaderbinding? Moederbinding?

Van Wilderode als identificatiefiguur

Erik Spinoy, Universit  de Liège

Samenvatting

Een belangrijk facet van de beeldvorming met betrekking tot de dichter Anton van Wilderode is zijn opmerkelijke rol als po zieleraar en inspirator van een aantal zelf bekend geworden schrijvende oud-leerlingen. Het bijgaande artikel onderzoekt in eerste instantie de genese van Van Wilderodes eigen dichterschap en poëtica en de relatie daarvan met de historische en politiek-ideologische context waarin die zich hebben ontwikkeld. Vervolgens gaat het na hoe Van Wilderodes po zieopvattingen van invloed zijn geweest op zijn praktijk als leraar in de literatuur en volgens welke principes die praktijk gestalte kreeg. In een analogie met de psychoanalyse zou men kunnen zeggen dat Van Wilderode zich aan zijn leerlingen aanbood als een subject dat geacht wordt te ‘weten’ (wat literatuur is) en te ‘genieten’ (van het lezen van literatuur) en er aldus daadwerkelijk in slaagde het verlangen van een groot aantal leerlingen op de literatuur te richten, en wel zo dat sommigen onder hen ook schrijver werden. Dit betekent allerm minst dat hun literaturopvattingen en schrijfpraktijk overeenstemmen met die van hun leraar. Dit hangt samen met het feit dat Van Wilderodes onderwijs eerder op subjectvorming dan op schoolvorming aanlegde, maar ook met het gegeven dat de bewuste schrijverschapen zich in geheel andere institutionele en discursieve contexten zouden articuleren dan dat van Van Wilderode zelf.

Abstract

An important element of the way Flemish poet Anton van Wilderode is usually portrayed is the remarkable role he played as a poetry teacher and mentor of several pupils who would go on to become well-known writers themselves. This article will first of all look into the genesis of Van Wilderode’s own poetic views and practice and their relation with the historical, political and ideological context in which they took shape. Subsequently, it will examine how Van Wilderode’s poetology influenced his practice as a literature teacher and which were the underlying principles of this practice. In psychoanalytic jargon, one could say that Van Wilderode offered himself to his pupils as a subject supposed to ‘know’ (what literature is) and ‘enjoy’ (reading literary texts) and in doing so succeeded in aiming the desire of many of his pupils on literature, to the extent that several among them became writers themselves. This by no means implies that their literary views and writing practices would concur with those of their

e-mail
erik.spinoy@
uliege.be

teacher. This is to be explained by the fact that Van Wilderode's teaching aimed for autonomous subjectivation rather than the production of a following, but also – and to an even greater extent – by the fact that these authorships were articulated in institutional and discursive contexts that are profoundly different from those that helped shape Van Wilderode's own authorship.

*Vaak heb ik mij afgevraagd: hoe is de leraar?
Wat moet het fijn zijn les van hem te krijgen.¹*

De historische figuur Anton van Wilderode is ondertussen gestold tot een beeld dat geschetst wordt aan de hand van enkele stereotiepe zinnen. Een van die zinnen is dat hij een inspirerend leraar is geweest, die zijn leerlingen de liefde tot de literatuur bijbracht, en wel zo dat sommigen onder hen zelf schrijver werden. De meest geciteerde namen in dat verband zijn die van Paul Snoek, Tom Lanoye, Dirk van Bastelaere en Erik Spinoy. Van Wilderode, zo is de suggestie, was hun 'mentor', hij heeft hen 'gevormd'.²

Deze voorstelling roept twee vragen op. De eerste, die ik verderop zal proberen te beantwoorden, is deze: wat kan er precies gebeurd zijn, daar in die klaslokalen van het Sint-Niklase Sint-Jozef-Klein-Seminarie? Dat zich daar inderdaad iets voltrokken heeft wat voor een aantal leerlingen niet zonder gevolgen is gebleven, daar wijzen immers niet alleen de genoemde literaire roepingen op, maar ook getuigenissen van een hele reeks oud-leerlingen.

De tweede vraag, die ik met een licht polemische maar ook didactische intentie stel, luidt: wie was dan Van Wilderodes Van Wilderode? Wie heeft hém geroepen? Als we de recente reconstructie van Roger Tempels (2016, p. 25-26) mogen geloven, heeft vooral de priester-leraar William Segers, klastitularis van Van Wilderodes poësisklas in datzelfde Klein-Seminarie, 'een belangrijke invloed' uitgeoefend: 'De Vlaamsgezinde Segers stimuleerde hem om creatief met de taal om te gaan en hij wekte zijn interesse voor zowel klassieke als eigentijdse schrijvers en dichters.'³ Onder Segers' leiding ging bij

¹ Ducheyne (1983, p. 294). Johan Ducheyne was van 1965 tot 1982 uitgever bij Lannoo. Hij begeleidde onder meer de publicatie van het succesvolle *Daar is maar een land dat mijn land kan zijn* (1983). (Zie over hem Simons 1987, p. 62)

² Zie in dit verband onder meer Sterck (1983, p. 301), Van Daele (1983, p. 306), Van Hulle (1989, p. 12), Van Daele (1998, p. 172), Barnard (1999, p. 129 en 2018, p. 27), Lateur (1999, p. 418), Van Riet (2005, p. 18), Demets (2010), Gruwez (2018),...

³ Over de stimulerende rol van Segers zie ook Torfs en Vermeulen (1998, p. 5).

het lezen van de klassieke auteurs een wereld van ‘literair genot’ voor de jonge Van Wilderode open. Hij leerde in deze tijd ook de Vlaams-katholieke en Vlaams-nationalistische canon kennen, en begon zelf literaire teksten in verschillende genres te schrijven. Segers stimuleerde hem ook tot medewerking aan tijdschriften.⁴

Van Wilderode is dus overbekend als mentor van een aantal jongere auteurs, Segers volslagen vergeten als mentor van Van Wilderode, hoe richtinggevend zijn optreden wellicht ook voor zijn bekend geworden leerling is geweest. Is het de hoogste tijd om Segers de plaats in de literatuurgeschiedenis toe te kennen die hem toekomt? Of moeten we veeleer Van Wilderodes ‘inspirerende leraarschap’ relativeren?

Mijn idee is: dat laatste. Met relativeren bedoel ik overigens niet minimaliseren, maar heel letterlijk: in relatie brengen met een context. Zowel de verhouding Segers – Van Wilderode als de verhouding Van Wilderode – Snoek, Lanoye en de anderen voltrok zich in een geheel van structuren en instituties die een ‘ruimte van het mogelijke’ schiepen voor het handelen van de betrokkenen, ook al leggen individuen binnen die ruimte grillige, soms onvoorspelbare trajecten af als gevolg van particuliere factoren als talent en aanleg en in reactie op contingente gebeurtenissen en ontmoetingen. Toegespitst op de genoemde relaties: de leraren hebben hun leerlingen geholpen in het vinden van hun ‘eigen’ plaats, maar wel in een context die bepaalt welke plaatsen er voorhanden of zelfs maar voorstelbaar zijn. Individuen zijn enerzijds hoogst individueel, maar anderzijds ook *exponenten*, in hoge mate typerend voor hun tijd en plaats. Ze mogen dan niet (altijd) voorspelbaar zijn, ze zijn vaak wel in hoge mate verkláárbaar.

Dat geldt natuurlijk ook voor Van Wilderode, en het loont dan ook de moeite om hem kort niet als de unieke, onverwisselbare dichter te bezien, maar als zo’n exponent, met een bijzonder maar allerminst opaak traject.⁵

⁴ Overigens suggereert Van Wilderode in interviews en in zijn poëzie herhaaldelijk dat er al in zijn kindertijd sprake was van een ‘dichterlijke roeping’ (Van Hulle, 1998, p. 38, zie ook Durnez, 1975; Florquin, 1978, p. 10; Lateur, 1999, p. 410; Gerits, 2000, p. 417; Keersmaekers, 2002, p. 106). Over de eerste poëtische pennenvruchten van de amper tienjarige Van Wilderode zie Tempels (2016, p. 16). Vanzelfsprekend verplicht niets de onderzoeker om de teleologische constructie waarin een auteur zijn eigen leven dwingt, voor waar aan te nemen.

⁵ Voor het schetsen van dit traject heb ik me overwegend gebaseerd op Tempels (2016), tot op heden het meest secure en complete overzicht van Van Wilderodes leven en werk.

1. EEN TYPEREND TRAJECT

De in 1918 geboren Van Wilderode stamde uit een kleinburgerlijk gezin in het landelijke Oost-Vlaamse dorp Moerbeke, dat bestuurd werd door een telg uit de bekende suikerfabrikantendynastie Lippens, dat wil zeggen door een liberale en francofone bourgeois. Het gezin zat in dit ‘antiklerikaal en francofiel bastion’ (Tempels, 2016, p. 12) om zo te zeggen dubbel in de oppositie: de ouders waren immers overtuigd en manifest katholiek en gematigd ‘Vlaamsgezind’. Van Wilderode en zijn broers namen hun opvattingen in grote mate over, maar hun Vlaams-nationalisme zou snel radicaliseren, onder meer onder de invloed van het bijzonder felle, en daarom in 1935 door de Kerk opgeheven, Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond. De ideologie en actie van dit AKVS – volgens Van Wilderode zelf ‘de beste studentenbeweging die er ooit in Vlaanderen heeft bestaan’⁶ – horen thuis in een algemene radicalisering van de Vlaamse Beweging, die in de nasleep van de Eerste Wereldoorlog fervent anti-Belgisch werd. Van Wilderode maakte zich het discours, de canon en de mythologie van dit Vlaams-nationalisme eigen.⁷

Logischerwijze liep Van Wilderode school in het katholiek onderwijs. Op de dorpschool en een Oostakkers intermezzo volgde een tijd als intern op het Sint-Niklase ‘Klein Seminarie’. De school heette niet toevallig zo. Ze had tot doel om roepingen krachtig tot ontkiemen te laten komen, bij Van Wilderode ook met goed gevolg: hij werd in 1944 tot priester gewijd, na een opleiding aan het Gentse Grootseminarie.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Van Wilderode dus seminarist. Het behoedde hem voor de openlijke collaboratie waar een goed deel van het Vlaams-nationalisme zich wél in verstrikte. Hij publiceerde weliswaar een ‘grote hoeveelheid werk [...] in Duitsgezinde kranten, tijdschriften en andere publicaties’ (Tempels, 2016, p. 58), maar deed dat voorzichtigheidshalve onder pseudoniem.⁸ Na de oorlog bleef hij hierdoor onder de radar van de repressie en werd hem dan ook niets in de weg gelegd. Anders verging het zijn tweelingbroer en zijn in 1939 weduwe geworden moeder. De broer, lid van het VNV, verdween bij de bevrijding in september 1944 in het Hechteniskamp Lokeren. En het ouderlijk huis onderging in mei 1945 het lot dat vele

⁶ Florquin (1978, p. 21). Zie in dit verband ook Tempels (2016, p. 29, 92, 117-118 en 426).

⁷ Overigens hebben ook de katholieke dorpschool in Moerbeke en het als ‘Vlaamsgezind’ bekend staande Sint-Niklase ‘College’ vermoedelijk bijgedragen tot de ontwikkeling van Van Wilderodes flamingantisme. (Zie hierover Florquin, 1978, p. 21; Tempels, 2016, p. 18 en 30)

⁸ Zie hierover Tempels (2016, p. 41f).

andere huizen van ‘zwarten’ trof. Van Wilderode zette zich in voor de snelle vrijlating van zijn broer, en bleef bovendien nog geruime tijd achter de schermen actief in de behartiging van de belangen van vele andere getroffen (Tempels, 2016, p. 93 en 142). Zo kwam hij terecht in de netwerken van het zich reorganiserende Vlaams-nationalisme, waarin hij zich levenslang intens zou blijven engageren.

Een meer ‘elitair’ netwerk bouwde Van Wilderode uit als student klassieke filologie aan de Katholieke Universiteit van Leuven. Die studie bracht hem in contact met generatiegenoten die al gauw prominente plaatsen in belangrijke instituties zouden bekleden. Zo sloot hij vriendschap met Albert Westerlinck, de latere hoogleraar Nederlandse letterkunde in Leuven, met Bert Leysen en Karel Hemmerechts, twee pioniers van de openbare omroep, die toen nog een monopolie bezat op de Nederlandstalige radio en televisie in België, en met Manu Ruys, de latere hoofdredacteur van *De Standaard*, hét orgaan van de Vlaams-katholieke intelligentsia. Een andere Leuvense vriend, de twee jaar oudere Joos Florquin, zou aan de universiteit werkzaam blijven, maar vooral bekend en zelfs bijzonder populair worden als televisiegezicht.

Wanneer Van Wilderode in 1946 terugkeert naar het ‘College’ van Sint-Niklaas om er tot zijn pensioen in 1982 als leraar te werken, liggen de coördinaten van zijn bestaan vast: hij is katholiek, nationalistisch en conservatief, en zal dat tot zijn laatste snik blijven. Zijn netwerken situeren zich in de katholieke zuil, in wat steeds meer een eigen nationalistische zuil wordt of in de overlap daartussen.

Als priester is hij natuurlijk actief in de institutie kerk, maar een prominente rol zal hij er nooit spelen, tenzij als copywriter voor allerlei manifestaties in de katholieke zuil. In het katholiek onderwijs treedt hij op als leraar, die aan het einde van zijn loopbaan een reputatie zal hebben verworven als inspirerend literatuurdocent. Hij is ook een tijdlang bedrijvig in de audiovisuele media, op verzoek van figuren uit zijn Leuvense netwerk die bij de publieke omroep ondertussen sleutelposities hebben ingenomen. Daarnaast werkt hij kort na de oorlog enkele jaren mee aan de AVV-VVK-krant *De Standaard*. Verreweg het grootste deel van zijn energie gaat echter naar zijn nationalistische engagement. Te denken valt dan aan zijn omvangrijke tekstproductie voor IJzerbedevaarten en Vlaams-Nationale Zangfeesten, maar ook voor meer punctuele manifestaties, en aan zijn medewerking aan tientallen nationalistische periodieke of eenmalige publicaties.

Daarnaast is Van Wilderode ook literair actief. Daarnaast, inderdaad: zijn werk als oorspronkelijk dichter komt er zo een beetje achteraan huppelen, wat

suggereert dat hij het niet als zijn eerste prioriteit beschouwde. De dichter is al zestig wanneer met de bundel *Dorp zonder ouders* (1978) een periode van ongeziene lyrische productiviteit begint. Voordien was zijn loopbaan als ‘eigenlijk’ dichter erratisch en lacunair: een debuut in 1943, gevolgd door één volwaardige bundel begin jaren 1950, twee bloemlezingen uit eigen werk (1958 en 1964) en *Verzamelde gedichten* (1974), waarin naast de bundels een keuze uit de nationalistische poëzie, gelegenheidspublicaties en ongebundeld werk staan.⁹

Als zuiver lyrisch dichter was Van Wilderode in de eerste vijfendertig jaar van zijn loopbaan dus allerminst een permanente en dwingende aanwezigheid. Bovendien stond zijn werk in die periode haaks op wat men de autonomisering van het literaire veld kan noemen. Waar de Tachtigers de poëzie al van elke dienstbaarheid hadden ontslagen, maakte Van Wilderode zijn schrijverschap lang ondergeschikt aan het uitdragen van een boodschap in een ‘geëngageerd’ oeuvre dat de overige poëzie in omvang vele malen overtreft. Hij hield zich doorgaans ver van debatten over richtingen en literatuuropvattingen, en was ook nauwelijks te vinden in strikt literaire tijdschriften, op het bedaagde katholieke *Dietsche Warande en Belfort* van zijn vriend Westerland na.¹⁰ En zijn boeken verschenen bij uitgeverijen die gewoonlijk een Vlaams en/of katholiek en maar zelden een zuiver literair profiel hadden.

Een inblik in Van Wilderodes eigen visie op de verhouding tussen zijn verschillende activiteiten geeft de slotregel van het veelgeciteerde titelgedicht van het vroege bundeltje *Najaar van Hellas* (1947), waarin Van Wilderode aan het einde van zijn studie in Leuven vooruitkijkt naar het volwassen leven.¹¹ Dat zal naar hij verwacht gevuld worden met ‘het werk, de vrienden en het zeldzaam lied’ (Van Wilderode, 1999, p. 95). Dat ‘lied’, dat ongetwijfeld naar de poëzie verwijst, komt dus kennelijk pas op de derde plaats. Dit, in combinatie met de kwalificatie van het lied als ‘zeldzaam’, suggereert dat de sprekende ik verwacht dat hij vooral maatschappelijk en sociaal actief zal zijn en dat het schrijven van ‘autonome’ gedichten iets uitzonderlijks zal blijven.

⁹ Jooris van Hulle (1994, p. 6) spreekt daarom van ‘een kwarteeuw “zwijgen”’. Zie in dit verband ook Spillebeen (1998, p. 12). Als een reden voor dit zwijgen wordt (ook door de dichter zelf) geregeld de vertaalarbeid aangehaald.

¹⁰ Van Wilderode was trouwens allerminst een zeer actief redacteur van het blad, zie Tempels (2016, p. 101).

¹¹ Voor een uitgebreide bespreking van dit gedicht zie De Geest (1998). De slotregels komen ook ter sprake bij Rens (1983b, p. 258), Van de Perre (1981, p. 802; 1988a, p. 330 en 1991, p. 24) en Spillebeen (1998, p. 13).

2. DICTERSCHAP VERSUS ‘DIENSTBAARHEID’

Deze visie lijkt echter niet van meet af aan aanwezig bij Van Wilderode. Zoals gezegd stimuleerde priester-leraar William Segers zijn getalenteerde leerling tot het lezen, schrijven en publiceren van literatuur, en op die interpellatie lijkt de vroege Van Wilderode gretig te zijn ingegaan. Wie de ‘documentaire varianteneditie’ van het in 1943 verschenen debuut *De moerbeitoppen ruischten* doorneemt, ziet dan ook nog vooral een bijzonder ambitieuze jonge schrijver aan het werk, die druk bezig is met het uitbouwen van een literaire loopbaan.

Wat is er dan in 1947 veranderd? Verder onderzoek zou het moeten uitwijzen, maar intussen is Van Wilderode natuurlijk wel priester geworden en is zijn nationalistische engagement in de nasleep van oorlog en repressie al zijn overige handelen gaan domineren, inclusief het schrijven van poëzie.¹² Men kan zich dan ook goed voorstellen dat hij zijn leven voortaan, solidair verbonden met zijn ‘vrienden’, in het teken wil stellen van het ‘werk’ voor ‘AVV-VVK’.¹³

Dat het ‘lied’ in die context ‘zeldzaam’ zou blijven, betekent niet dat het onbelangrijk zou zijn. Het adjectief verwijst immers niet alleen naar iets wat

¹² Dat Van Wilderode zijn eigen traject ook zo construeert, wordt gesuggereerd door regels in een hele reeks gedichten, maar bijvoorbeeld ook door zijn identificatie met Aeneas, ‘die een roeping moet volgen die niet altijd zijn eigen verlangen dekt’ (Florquin, 1978, p. 47). Van Wilderode zou zijn poëtische ‘verlangen’ dus in belangrijke mate hebben opgeofferd voor zijn nationalistische ‘roeping’. Het belang van de identificatie met Aeneas wordt onderstreept doordat Van Wilderode ze bij herhaling heeft gebruikt, zo bijvoorbeeld ook al in het ‘Woord vooraf’ van de in 1962 verschenen editie van de *Aeneis*-vertaling. Daar heeft Van Wilderode het over ‘de tragische onverzoenbaarheid [...] tussen [Aeneas’] eigen verlangen én goddelijke opdracht waarvan hij de vaak vermoeide en onwillige uitvoerder is’. (Van Wilderode, 1962, p. 12; zie verder ook Van Wilderode, 1983, p. 312; Gyselen, 1979, p. 426; Rens, 1983b, p. 263)

¹³ Het is allicht ook geen toeval dat het bundeltje *Najaar van Hellas* verscheen bij de uitgeverij van het tijdschrift *Golfslag*, dat zich onder meer inzette ‘voor de (met name katholieke) slachtoffers van een al te onrechtvaardige politieke repressie’ (De Geest, 1998, p. 9). De regels ‘het voorjaar van een wild verleden / dat met zijn schuim door onze dorpen joeg’ worden overigens wel vaker gelezen als een verwijzing naar de recente straatrepressie, waar dus ook moeder en broer Van Wilderode onder te lijden hadden gehad (zie bijvoorbeeld Van de Velde, 1983, p. 307 en Tempels, 2016, p. 125). Bundel en gedicht – en Van Wilderodes nieuwe positiebepaling – zijn dus nadrukkelijk te situeren in de naoorlogse context, meer bepaald in de nasleep van de repressie en de bijbehorende ‘stemming waarin een deel van ons volk toen leefde, geslagen en angstig, onzeker over de dag van morgen, vernederd en uitgestoten’ (Demedts, 1983, p. 281). Van Wilderode (in Florquin, 1978, p. 22-23) heeft het later zelf onder meer over ‘de moeilijke tijd van de bevrijding’ (zie ook *ibidem* p. 30 en 34). Tempels (2016, p. 81) concludeert daarom allicht terecht ‘dat Van Wilderode de dramatische gevolgen van de straat- en staatsrepressie nooit verreed heeft. Zij veroorzaakten bij hem een geestelijk trauma, waarvan de invloed op zijn mensbeeld en politieke visie moeilyk kan overschat worden.’

weinig voorkomt (bijvoorbeeld omdat er weinig tijd voor overblijft), maar ook naar iets met een uitzonderlijk en bijzonder en dus kostbaar en waardevol karakter. Bovendien krijgt de woordgroep ‘het zeldzaam lied’ extra nadruk doordat hij het gedicht afsluit. Het ‘lied’ lijkt dus iets waar men, als het werk teveel wordt en de vrienden verstek laten gaan, finaal op kan terugvallen.

Deze lectuur wordt bevestigd door latere – versinterne én versexterne – poëtische uitspraken. Zo zegt Van Wilderode in een interview van bijna een halve eeuw later:

Poëzie is één van de dingen, die het leven liefelijker en de aarde een stukje bewoonbaarder kunnen maken. [...] Poëzie lezen is een stukje op vakantie gaan naar een wereld die niet nuttig is, maar onmisbaar. [...] Het is een soort vluchtheuvel, waar men even kan op adem komen. [...] Het is eventjes ‘weglopen’ om terug te keren, om met nieuwe krachten tegen de moeilijkheden op te kunnen.¹⁴

Van Wilderodes poëzieopvatting is omvattender en complexer dan hier kan worden aangegeven, maar één ding is duidelijk: voor hem primeert ‘het leven’, met de bijbehorende strijd, conflicten en ‘moeilijkheden’.¹⁵ De poëzie is echter een ‘onmisbaar’ complement, omdat ze toegang verleent tot een troostende paradijselijke ‘wereld’ waar de vermoeide strijder kan uitrusten (‘een stukje op vakantie gaan’, ‘op adem komen’) om vervolgens ‘met nieuwe krachten tegen de moeilijkheden op te kunnen’.¹⁶

¹⁴ Roseeuw (1993, p. 10-11). In de inleiding tot de eerste editie van de *Verzamelde gedichten* (1974) had Van Wilderode zich al in dezelfde zin uitgelaten: ‘Deze gedichten vullen een heel boek. Hebben zij ook mijn leven gevuld? Soms kon ik niet zonder. Poëzie is leeftocht.’ (Van Wilderode, 1974, p. 6) In een interview met Gaston Durnez (1975) noemt hij de poëzie ‘onmisbaar bijkomstig’, en in gesprek met Frank Albers (1981) omschrijft hij ze als ‘toch altijd een vorm van bedrog, een mooie illusie misschien.’ Van Dycke (1999, p. 13) heeft het dan ook terecht over Van Wilderodes ‘blijvende overtuiging van de relatieve, maar weldoende aard van de poëzie’. Zie verder ook Keersmaekers (2002, p. 106).

¹⁵ Uit een toespraak uit de jaren 1980 valt af te leiden dat Van Wilderode deze opvatting al veel langer huldigt (zie Tempels, 2016, p. 395). Anders dan Benno Barnard (2018, p. 28) suggereert, is Van Wilderodes poëtica dus geenszins gefundeerd op een ‘superieure houding tegenover het politieke gewoel en het bijbehorende intolerante gewauwel van allerlei extremisten.’ Boezemvriend André Demedts (1983, p. 280) noemt Van Wilderode dan ook meer dan terecht een ‘strijder’. In het late gedicht ‘Verweer’ toont de oude dichter zich onverminderd strijdvaardig: ‘Ik ben niet zozeer uit op een gevecht, / maar wat niet goed is, vrienden, noem ik slecht’ (Van Wilderode, 1999, p. 1571; zie hierbij ook Keersmaekers, 2002, p. 147).

¹⁶ In deze zin valt vermoedelijk ook het bekende ‘Ars Poetica’-kwatrijn te lezen: ‘Als poedersnieuw ligt poëzie. Eén uur / niet langer ach, zo onvoorstelbaar puur’ (Van Wilderode, 1999, p. 1011; zie in dit verband ook Van Hulle, 1998, p. 38 en Van Dycke, 1999, p. 13).

Deze visie op de poëzie als een verheerlijkt toevluchtsoord (een ‘vluchtheuvel’) vormt de grondslag van Van Wilderodes poëziepraktijk. Zoals bekend¹⁷ roept zijn lyriek vaak een elegisch bezongen wereld op van verdwenen landelijkheid en geluk in de koesterende schoot van het gezin. Bovendien (en daar wordt minder vaak de aandacht op gevestigd) getuigt ze van een frappante, genotvolle sensualiteit, die onder meer tot uitdrukking komt in de nadrukkelijke muzikaliteit, de voorliefde voor bijzondere woorden, een neiging tot ‘sensitivisme’¹⁸ en een opmerkelijk plastische beeldspraak. Van Wilderodes gedichten zijn daardoor niet alleen de expressie van een romantisch verlangen, maar ook (moderner) een soort van *objective correlative*, dat direct – zonder bemiddeling van het verstand – tot de lezer vermag te spreken.

3. DICHTER-LERAAR

Men zou deze poëzie heel letterlijk regressief kunnen noemen, waarbij de regressie er dan een is in een moederlijk domein,¹⁹ waar men zichzelf geheel uit handen kan geven: een terugkeer ‘naar de geboortegrond’ (Van Dycke, 1999, p. 6) en ‘de schoot van onze smalle dorpen’ (zoals het in het eerder geciteerde gedicht uit *Najaar van Hellas* heet), naar het moederhuis of de gekoesterde herinnering eraan en naar de *jouissance* van de moedertaal. Er zijn argumenten voor aan te voeren om dit soort lyriek en de poëtica die eraan ten grondslag ligt, als een logisch complement van Van Wilderodes conservatieve politiek-ideologische opvattingen te beschouwen.²⁰ Wat me hier echter meer interesseert zijn de implicaties ervan voor zijn praktijk als leraar. Als de poëzie

¹⁷ Men kan in dit verband onder meer verwijzen naar Brems (1981, p. 65), Barnard (1987, p. 38), Van de Perre (1987 en 1992), Van Hulle (1998, p. 38), Van Dycke (1999, p. 3-4), Gerits (2000, p. 415),...

¹⁸ Mandelinck (1998, p. 41). Zie ook Mandelinck (2000, p. 100), De Coninck (1992, p. 90), Lateur (1999, p. 414) en Keersmaekers (2002, p. 136).

¹⁹ Van Wilderode mag dan zelf stellen dat hij geen ‘vader- of moedercomplexen’ (Florquin, 1978, p. 16) heeft, de bijzondere band met de moeder en haar domein spreekt uit het hele werk. (Zie hierover Demedts, 1976, p. 124-125 en 1979, p. 274; Van de Perre, 1991, p. 42; en vooral Rens, 1983a en 1983b).

²⁰ Zie hiervoor bijvoorbeeld Rens (1983b, p. 258): ‘De moederbinding moet niet verdwijnen, ze moet op nieuw land gericht worden, op de vreemde (reizen) of de symbolische moederssubstituten als de geboortestreek, het landschap, de kerk, het volk, de taal, de poëzie. In elk van die substituten kan men gaan wonen, in rust en zonder slecht geweten zijn plaats vinden, even intiem en persoonlijk als bij de moeder, in de moederschoot.’

voor Van Wilderode inderdaad ‘een wit stil paradijs’²¹ is waar men alle conflict en tegenspraak even achter zich kan laten, dan heeft de politiek-ideologische strijd er geen plaats. In principe zouden poëzielezers van alle gezindten er elkaar in harmonie moeten kunnen ontmoeten om er samen deel te hebben aan zuiver (apolitiek) ‘literair genot’.

Dit kan helpen te verklaren waarom de leraar (en ook de dichter en poëzielezer) Van Wilderode niet te verwarren zijn met de Vlaamse en katholieke vechtjas. In interviews gaf hij zelf aan dat hij als leraar in de literatuur niet probeerde zijn ideologische opvattingen op te dringen: ‘Ik denk niet dat iemand in mijn lessen gehinderd wordt door mijn overtuiging. Ik steek ze niet weg, maar kom er ook niet te pas en te onpas op terug. [...] ook wie anders denkt – en ze hebben daar volledig het recht toe – zal zich niet ongemakkelijk voelen bij mij.’²² Het wordt ook bevestigd door getuigenissen van oud-leerlingen. De bekendste daarvan is wellicht het portret dat Tom Lanoye (poësis-klas 1974-1975) in zijn roman *Kartonnen dozen* (1991, p. 103) ophangt van ‘de dichter die ik bewonderde en de ideoloog die ik verafschuwde’: ‘Op den duur wist ik niet meer wat ik van hem moest denken. In het openbare leven leek hij intolerant en eenzijdig en onverzettelijk, in de klas bleek hij het tegendeel.’²³

²¹ Uit de tekst van een door Van Wilderode geschreven opdracht in een boek, geciteerd in Keersmaekers (2002, p. 120). Dergelijke allusies zijn legio in de poëzie. Zo is in het late gedicht ‘Verwacht’ sprake van ‘een liever land dat ik niet ken / waar ik verwacht en uitgenodigd ben / maar niet, zolang ik leven mag, kan komen / tenzij somtijds met poëzie en pen’ (Van Wilderode, 1999, p. 1572; zie ook Lateur, 1999, p. 412; en Keersmaekers, 2002, p. 146). Van de Perre (1988a, p. 329) spreekt van ‘een wereld [...] van ongereptheid en zuiverheid’ en ‘een etherische droomwereld’.

²² Van Wilderode in De Schepper (2018). Het interview dateert uit 1978. In datzelfde jaar beklemtoont Van Wilderode (in Van Nieuwenborgh, 1978) het ‘pluralisme’ van ‘ons’ onderwijs door erop te wijzen dat hij ‘oud-leerlingen [heeft] in alle partijen. Gaande van de PVV tot Amada.’ Zie verder ook Tempels (2016, p. 89).

²³ Ook later stelt Lanoye (Van Riet, 2005, p. 19) dat de leraar Van Wilderode ‘literaire kwaliteit’ liet voorgaan op zijn ideologische opvattingen. En eerder al schreef René van Daele (1983, p. 305): ‘Overigens heb ik het later steeds merkwaardig gevonden dat iemand met een zo scherp omlijnde ideologie nooit zijn overtuiging programmatisch aan de man heeft willen brengen.’ In een interview met Annemiek Neefjes (1998) komt Lanoye dan weer gedeeltelijk terug op zijn uitspraak in *Kartonnen dozen*: ‘Een enkele keer vergastte hij de klas op een wansmakelijke monoloog. [...] Achteraf begrijp ik niet dat ik niet één keer uit de klas ben gelopen. Mijn waardering voor hem was te groot, en mijn politieke besef nog te zwak.’ Het is goed denkbaar dat het ‘politieke besef’ van nogal wat leerlingen zo ‘zwak’ was dat de politiek-ideologische teneur van Van Wilderodes lessen hun vaak ontging, vooral omdat ze vaak zelf uit een ideologische context stamden waarin Van Wilderodes opvattingen gebillijkt dan wel volmondig onderschreven werden. Oud-leerling Claus (1998) haalt na de omschrijving van Van Wilderode als ‘geen indoctrinator’ toch herinneringen op aan: ‘Kleine puntige opmerkingen bij de lectuur van de auteurs, een verwijzing naar Ernest Van der Hallen, Wies Moens, naar de superrechtvaarders van het Koninkrijk; Cyriel Verschaeve en Borms waren geen verdoemden.’

Zelf herinner ik me uit mijn eigen ‘poësisjaar’ (1976-1977) hoe Van Wilderode zich er op een gegeven moment over opwond dat de geringste blessure van een voetballer in de media meer aandacht kreeg dan het welbevinden van een dichter, wat hij illustreerde door te verwijzen naar het gebrek aan belangstelling voor de gezondheidsproblemen van de toen bijna tachtigjarige Wies Moens. Was de leraar Van Wilderode dan toch minder apolitek dan hij voor gaf te zijn? Zelf zou hij dat wellicht niet zo hebben gezien. Als de poëzie een domein is waar levensbeschouwing van geen tel mag zijn, mag geen enkele dichter die ‘literair genot’ weet te bereiden ervan worden uitgesloten, dus ook niet de buiten de poëzie zeer controversiële Moens.²⁴ Revelerend is de anekdote ook omdat ze laat zien hoe hoog Van Wilderode de poëzie aansloeg: ze zou in de media niet minder aandacht moeten krijgen dan amusement en populaire cultuur.

In dezelfde lijn ligt Van Wilderodes reactie op een spreekbeurt door een van mijn medeleerlingen over het destijds ten onrechte aan Bredero toegeschreven sonnet ‘Het eerste van de schoonheit’. De uiteenzetting getuigde van grote onverschilligheid en zelfs *dédain* voor de tekst, en ze werd opeens onderbroken door een hese stem achter in de klas die de onverlaat met een woedende tirade op zijn plaats zette. Het is, denk ik, de enige keer dat ik Van Wilderode boos heb gezien, en de woede gold een schender van de poëzie.²⁵

²⁴ Van Wilderode gaf in uitspraken en geschriften zeer geregeld blijk van zijn grote waardering voor Moens (zie onder meer Durnez, 1975; Florquin, 1978, p. 54; en Van Daele, 1983, p. 306), wiens ‘zuiver-literaire betekenis’ (Van Wilderode, 1958, p. 4) naar zijn overtuiging om louter politiek-ideologische redenen miskend werd. Andere schrijvers worden wél van het domein van de ‘zuivere’ literatuur uitgesloten. Zo wees Tom Lanoye (Lanoye, 1991, p. 103; Neeffes, 1998 en Van Riet, 2005, p. 19) erop dat onder anderen Boon en Reve niet ter sprake kwamen in Van Wilderodes lessen, allicht omdat het ‘miserabilistische’, ontluisterende en/of seksueel-expliciete karakter van hun werk niet met zijn literatuuropvatting in overeenstemming viel te brengen. Ook De Poortere (1983, p. 284) wijst erop dat Van Wilderode de ‘sexuele problematiek’ in zijn literatuuronderwijs negeerde. Het laat zien dat zijn ‘neutrale’ visie op de poëzie als de toegang tot een geïdealiseerd, verheerlijkt domein in de feiten natuurlijk wel degelijk ‘ideologisch bepaald’ (Lanoye in Neeffes, 1998) was. Zie in dit verband verder Tempels (2016, p. 89 en 673).

²⁵ Aan een vergelijkbare misdaad heb ik me in die tijd zelf schuldig gemaakt, door mee te werken aan een schoolvoorstelling met Van Ostaijengedichten. De klemtoon lag op de meer jolige aspecten van Van Ostaijens werk, met veronachtzaming dus van de melancholische, romantische onderstroom ervan. Geen wonder dat Van Wilderode er met afgrijzen naar heeft zitten kijken. Ons werkstuk was een vloek in de kerk van de poëzie zoals hij die zich voorstelde. Overigens memoreert ook De Poortere (1983, p. 284-285) ‘twee woede-uitvalen’, ook al had hij eerder beklemtoond dat Van Wilderode een vanzelfsprekend, niet-autoritair ‘gezag’ had. Volgens Daniël de Smet (1983, p. 288) hoefde Van Wilderode dankzij een ‘onbetwist gezag’ nooit te straffen, maar liet hij ‘Desnoods [...] even zijn scherpste tong spreken.’ En Jozef Sterck (1983, p. 301) verwijst naar het ‘polemisch [...] vermogen van Coupé’ dat hij weliswaar ‘meestal op tijd beheerst’ (mijn cursief).

Bijzonder in zijn nopjes was Van Wilderode dan weer over een medeleerling vanwege het loutere feit dat die de achternaam Rilke droeg. We vernamen dat hij Rilke als een van de belangrijkste dichters tout court beschouwde, wat hij trouwens ook in andere contexten te kennen zou geven.²⁶ Ook dat sluit aan bij het signalement: de briljante poëzie van deze als neoromanticus te boek staande dichter schept een wereld van muzikale, elegante volzinnen, pregnante beelden en in het visionaire getilde objecten, waar men inderdaad ‘op adem kan komen’, en beantwoordt dus volmaakt aan Van Wilderodes poëtica.

4. EEN ORGANISCH PSYCHOANALYTICUS

Uit Van Wilderodes hoge opvatting van de poëzie als een domein van ‘schoonheid, evenwicht’ (De Poortere, 1983, p. 284) volgt logisch dat hij het wekken van ontvankelijkheid ervoor als een gewichtige verantwoordelijkheid beschouwde. Om dat doel te bereiken verwachtte hij niet in de eerste plaats heil van leerplannen en ontwikkelingen in de vakdidactiek,²⁷ en dus ook niet van het doorgeven van feitenkennis en/of het hanteren van technieken voor het aanleren van vaardigheden.²⁸ De essentie van zijn aanpak heeft hij zelf als volgt omschreven: ‘Je moet de stof die je doceert, beheersen, maar je moet er ook vooral in geloven.’²⁹ Zo bood Van Wilderode zich dus aan zijn leerlingen aan: als een subject dat wéét (dat ‘zijn stof beheerst’) én geniet (hij ‘gelooft’

²⁶ Zie hierover bijvoorbeeld de interviews met De Ceulaer (1962, p. 89), Durnez (1975), Florquin (1978, p. 27-28), Claes (1978) en Roseeuw (1993, p. 32), en verder ook Tempels (2016, p. 219). Rens (1983b, p. 259) en Claes (2019) verbinden Van Wilderodes poëzie met Rilkes *Dinggedichte*.

²⁷ Over Van Wilderodes achterdocht ten aanzien van de ‘pedagoochelaars’ zie Sterck (1983, p. 301).

²⁸ De Poortere (1983, p. 284-285): ‘Talloze namen en titels moesten we niet kennen. [...] Meneer Coupé las liever voor uit werk dat hij belangrijk achtte.’ Ook Van Daele (1983, p. 305) herinnert zich dat hij ‘graag, los van elk schools programma voorlas.’ Zie ten slotte ook Lanoye (1991, p. 99-100), Claus (1998), Neeffjes (1998), Van Riet (2005, p. 19) en Tempels (2016, p. 88, 213 en 366).

²⁹ Roseeuw (1993, p. 25). Van Wilderodes voorstelling van zijn praktijk als leraar komt overigens op frappante wijze overeen met de karakterisering die Westerlinck (1983, p. 270) er in 1975 van gaf in zijn laudatio bij Van Wilderodes Leuvense eredocoraat. Misschien was die karakterisering ingegeven door gesprekken met Van Wilderode zelf, maar misschien ook heeft Westerlincks tekst Van Wilderodes eigen, latere commentaren op zijn leraarschap geïnspireerd. Omgekeerd lijkt Marcel Janssens’ (1983, p. 297) typering van Van Wilderodes leraarschap geïnspireerd door uitlatingen van de dichter in het Florquin-interview (1978).

in de poëzie, ze is voor hem van het grootste belang, hij kent de bron van het genot dat ze kan bieden).

Wie zo voor de klas gaat staan, heeft een goede kans om een soort van transferentiële relatie te creëren tussen hemzelf en zijn leerlingen. De leraar heeft daarmee dus iets van de psychoanalyticus. Over de overdrachtsrelatie in de lacaniaanse psychoanalyse schrijft Marc de Kesel (2012, p. 109):

Wanneer ik [een psychoanalytische] kuur aanvat, verwacht ik van mijn analyticus een heilzaam antwoord op mijn problemen. Onbewust positioneer ik mij op die manier als het object van het verlangen van de analyticus om mij te helpen. In het geval van een gelukte overdracht ga ik, om die ‘vernederende’ positie van object te counteren, onbewust naar mijn analyticus verlangen.

Zo ook (zou men kunnen zeggen) verwachten leerlingen van hun leraren niet alleen dat zij hun competenties aanleren, maar ook en misschien nog meer dat zij hun ‘een heilzaam antwoord’ geven op hun ‘problemen’ – in Van Wilderodes eigen woorden: ‘jonge mensen moeten kunnen geloven in u’ (Roseeuw, 1983, p. 25). Wat is dan hét probleem van leerlingen? Dat ze nog niet weten wie ze zijn, dat ze subjecten-in-wording zijn, gevangen in de onplezierige impasse van een uitblijvend antwoord op de vraag: wat te doen? Dat ze, om helemaal het psychoanalytische jargon over te nemen, zichzelf nog niet gevonden hebben als drager van een verlangen.

Als de analogie leraar – psychoanalyticus opgaat, dan bestaat er tussen leraar en leerling wat De Kesel (2012, p. 109) ‘een libidinale band’ noemt. In dit concrete geval: als er sprake is van een ‘overdracht’ tussen Van Wilderode en (sommige van) zijn leerlingen, dan zou je dus (mild provocerend) kunnen spreken van een vaderbinding met deze leraar, die zelf de poëzie zo hoog aansloeg omdat ze hem momentaan wist terug te voeren naar het moederlijk domein.

In een recent stuk over Van Wilderodes poëzie in *De Standaard* heeft Luuk Gruwez (2018) het over de ‘genegenheid’ die de schrijvers onder Van Wilderodes oud-leerlingen hun leraar toedroegen. De term is om de aangehaalde redenen goed gekozen. De liefde kwam echter maar van één kant. Van Wilderode was geen Gezelle, die met zijn leerlingen sentimentele brieven uitwisselde en dichterlijke vriendschappen onderhield. Hij was hier zelf heel duidelijk over:

Een leraar mag ook nooit op succes uit zijn. Die soort gemeenschappelijkheid is er niet nodig. Er moet een zekere afstand blijven [...]. Leraar en leerlingen, ze moeten voor elkaar onmiddellijk bereikbaar zijn, maar de afstand moet er blijven. (Roseeuw, 1993, p. 25)

Van Wilderode was kennelijk een organisch psychoanalyticus: de analyticus mag zich immers onder geen beding verstrikken in een liefdesrelatie met zijn analysant. De overdrachtsrelatie is er een die geanalyseerd (letterlijk: ontbonden) moet worden, zodat de analysant zijn eigen verhaal kan gaan schrijven. Van Wilderode hield zijn verliefde leerlingen op een armlengte van zich vandaan – en stelde hen daardoor des te beter in staat om ‘hun’ verlangen te ontdekken.³⁰

Hoe het verlangen dat vorm krijgt in zo’n transferentiële relatie eruit gaat zien, heeft de leraar-analyticus niet in de hand. Zoals gezegd is het doel niet het overdragen van kennis, het aanleren van competenties of het halen van ‘eindtermen’, maar behulpzaam zijn in het subject-woorden – een proces waarvan de resultaten niet meetbaar zijn. Ook daar was Van Wilderode zich van bewust: ‘Je ziet geen concrete, onmiddellijke resultaten. Je moet gewoon geloven dat ze er zijn. En af en toe krijg je dan later een klein signaaltje, dat het inderdaad wel overgekomen is.’³¹

De ‘overdracht’ komt natuurlijk niet altijd tot stand: het is, verklaarde Van Wilderode in het interview met Marc Roseeuw (1993, p. 10) waaruit we hier al bij herhaling citeerden, dan ook ‘onmogelijk de totaliteit van de leerlingen te bereiken’. In datzelfde interview uit het begin van de jaren 1990 stelde hij dat ‘één derde’ van de leerlingen ontvankelijk gemaakt kon worden voor poëzie. Eind jaren zeventig was hij, daarover ondervraagd door Joos Florquin, een stuk pessimistischer: ‘Ik heb soms wel eens de indruk dat ik les geef voor vier of vijf leerlingen.’³² Wie in het bijzonder ontvankelijk zou blijken, viel niet te voorspellen: ‘ik kies mijn leerlingen niet, zij kiezen mij’ (Florquin,

³⁰ Over Van Wilderodes relatieve afstandelijkheid ten opzichte van zijn leerlingen zie ook De Poortere (1982, p. 2 en 1983, p. 285). Ook Lanoyes bewering dat hij niet iemand was ‘die idolatrie aanmoedigde’ (Van Riet, 2005, p. 19) past in het plaatje.

³¹ Roseeuw (1993, p. 25). In een interview met Jooris van Hulle (1989, p. 12) had Van Wilderode zich al in zeer vergelijkbare bewoordingen uitgelaten. En in een radiolezing uit 1992 had hij onderwijs omschreven als ‘een kwestie van geloof, – in zaad dat kiemt, zout dat smaak geeft, zuurdesem die werkzaam blijft.’ (Geciteerd in Keersmaekers, 2002, p. 102).

³² Florquin (1978, p. 24). Van Wilderodes oud-leerlingen zijn doorgaans aanzienlijk positiever: de leerlingen waren, schrijft René van Daele (1983, p. 305), ‘– het verschijnsel was algemeen – vrij vlug ontwapend.’ En Lanoye (1991, p. 100): ‘Zijn invloed op de klas bewees zijn gelijk. Iederen begon te lezen.’ Zie verder ook Lanoye in Neeffjes (1998) en Van Riet (2005, p. 19).

1978, p. 24) Dat geldt ook voor de leerlingen die naderhand zelf zouden gaan schrijven. In het interview met Florquin (1978, p. 24-25) zegt Van Wilderode hierover: ‘Ik heb onder mijn oud-leerlingen inderdaad dichters als Paul Snoek, José de Poortere, René van Daele maar ik ben mij niet bewust dat ik ooit iets speciaals voor hen gedaan heb. Ik heb b.v. tijdens het jaar dat hij voor mij zat echt nooit een vermoeden gehad dat Paul Snoek de literaire begraafheid had die hem naam heeft bezorgd.’³³

In Van Wilderodes voorstelling bestond zijn rol dus niet in het ‘scholen’ of ‘vormen’ van poëzielezers en dichters, of in het optreden als hun ‘mentor’.³⁴ Veeleer zag hij zichzelf als een katalysator voor een primordiale keuze die zijn leerlingen finaal zelf dienden te maken, als een *vanishing mediator* voor hun verlangen.

De beschikbare getuigenissen over de manier waarop Van Wilderodes leerlingen zijn literatuuronderwijs hebben ervaren, zetten deze reconstructie van het in het klaslokaal plaatsvindende mirakel kracht bij. Nogal wat oud-leerlingen hebben inderdaad hun doorgaans blijvende ‘genegenheid’ voor hun leraar uitgesproken – zo bijvoorbeeld ook de later communist geworden Johan de Belie, die het in 1988 had over zijn ‘ex-leraar Nederlands die ik [...] nog in mijn hart draag’ (geciteerd in De Schepper, 2018). En Van Wilderodes verschijning in hun leven werd door een aantal onder hen kennelijk effectief ervaren als de verschijning van de Apollo-tors door Rilke in het zijne: ‘Du musst dein Leben ändern.’

René van Daele (poësisklas 1950-1951) omschrijft de reactie van de leerlingen op het optreden van Van Wilderode als subject dat geacht wordt te weten en te genieten kort maar veelzeggend als: ‘We geloofden’, en memoreert zijn ervaring van Van Wilderodes respons wanneer hij na de *humaniora* aan komt bellen met eerste gedichten als volgt: ‘Ik voelde bijna dat hij het steeds gewe-

³³ Een vergelijkbare uitspraak over Snoek ook al in De Ceulaer (1962, p. 90). Toch gaf Van Wilderode blijkbaar af en toe wel eens een nadrukkelijk zetje om aankomend talent te stimuleren. Zo gaf hij wel eens het schrijven van een gedicht of verhaal als huistaak op, en moedigde hij de auteurs van de beste werkstukken aan om op de ingeslagen weg verder te gaan. (Zie hierbij Van Daele, 1983, p. 305; De Poortere, 1983, p. 285 en Lanoye, 1991, p. 100) Van Snoek commentariseerde hij ook de uit eigen beweging geschreven gedichten die deze als scholier aan hem voorlegde.

³⁴ Die voorstelling spreekt ook uit een notitie ter voorbereiding van het interview met Roseeuw (1993, p. 24): ‘jongeren vertrouwen geven / geen matrijs / beginnende persoonlijkheid kansen geven’. René van Daele (1983, p. 306) drukte het zo uit: ‘Over zijn oud-leerlingen voerde hij [...] geen voorgedijnschap en nooit dacht hij in termen van een ‘school’.’ Dit wordt ook gesuggereerd door het feit dat hij niet probeerde om het beginnende dichterschap van Snoek ‘in de klasieke richting te oriënteren’ (Tempels, 2016, p. 366).

ten had.’ (Van Daele, 1983, p. 305) José de Poortere (poësisklas 1952-1953) van zijn kant schrijft: ‘Leraars [zoals Van Wilderode] waren mythologische figuren waarvan wij in belangrijke ogenblikken orakels verwachtten.’³⁵ Ook Tom Lanoye (in Van Riet, 2005, p. 19) verwijst naar Van Wilderodes charisma: ‘Hij was een monument en straalde dat ook uit, waardoor hij zelfs bij de grootste rock-’n-rollers respect afdwong.’ In zijn herinnering is zo’n ‘orakel’ of epifanisch moment nadrukkelijk verbonden gebleven met de genese van zijn schrijverschap: wanneer de verteller-protagonist van *Kartonnen dozen* een opstel terugkrijgt, blijkt daar het commentaar bij te staan: ‘Je kan schrijven.’³⁶ Op zichzelf is dat zinnetje banaal en onbelangrijk: het is de beoordeling van een huiswerk zoals een leraar die aan de lopende band moet formuleren. In de libidinale economie van de betrokken leerling wordt het echter een teken aan de wand, overigens zonder dat de leraar zich bewust is van wat hij heeft teweeggebracht: ‘ik ben mij niet bewust dat ik ooit iets speciaals voor hen gedaan heb’.³⁷

Strikt genomen heeft Van Wilderode inderdaad niet zoveel bijzonders *ge-daan*, hij is voor zijn leerlingen vooral iets bijzonders *geweest*, doordat hij hun van nut is geweest bij het vinden van hun verlangen. Dat verlangen verschilde overigens sterk van individu tot individu, om te beginnen al in het domein van de literatuur zelf. Zo lopen de literatuuropvattingen van Snoek, Lanoye, Van Bastelaere en de anderen sterk uiteen,³⁸ en wijken ze meestal ook sterk af van Van Wilderodes eigen visie op de poëzie als een koesterende *hortus conclusus*.

5. OUD-LEERLINGEN: INDIVIDUEN, EXPONENTEN

Wat we hierboven hebben gesteld in onze bespreking van de relatie tussen leraar Segers en leerling Van Wilderode, geldt echter *mutatis mutandis* ook

³⁵ De Poortere (1983, p. 285). Het ‘orakel’ dat De Poortere van Van Wilderode verwachtte had dan weliswaar vooral betrekking op zijn priesterroeping. Zo was hij gefrustreerd en boos omdat de ‘verondersteld wetende’ Van Wilderode hem pas na zijn mislukte intrede in de abdij van Westmalle ‘zei dat hij het had voorzien’. Van Wilderode zou later kennelijk een belangrijke rol spelen in De Poorteres besluit om ondanks twijfels toch in het seminarie te blijven. (Zie Tempels, 2016, p. 371)

³⁶ Lanoye (1991, p. 102). Zie ook Lanoye in Neeffjes (1998).

³⁷ Overigens gebeurde ook precies het omgekeerde: leerlingen die door Van Wilderode nogal nadrukkelijk tot schrijven werden aangezet, hoorden kennelijk geen orakel en gingen dan ook niet op het appel in (zie Van Daele, 1983, p. 305).

³⁸ Zie hierover ook Tempels (2016, p. 671).

voor de relatie tussen Van Wilderode en zijn eigen leerlingen. Leraren mogen hun leerlingen behulpzaam zijn in het vinden van ‘hun’ bijzondere plaats, maar die plaats bevindt zich in een vooraf gegeven orde, waaraan ze zich te onderwerpen hebben. De ontbinding van de ‘libidinale band’ tussen vader Van Wilderode en zijn literaire zonen maakt deze laatsten tot dragers van hun ‘eigen’ verlangen, maar spijkert ze daarmee paradoxaal genoeg ook vast aan de orde van de vader – een van spanningen doortrokken, aan niet aflatende afbraak en aanbouw onderworpen geheel van structuren en instituties, en van daarin circulerende discoursen.

Die historisch veranderlijke, maar daarom niet minder massief en machtig aanwezige context heeft vaker wel dan niet een grote impact op het verdere wedervaren van het ‘eigen’ verlangen. Dat lijkt me ook hier het geval te zijn, om te beginnen bij Van Wilderode zelf. Eerder wezen we erop dat zijn bijzondere maar tegelijk typerende traject door geschiedenis en samenleving hem lange tijd goeddeels zou afhouden van het verlangen waarmee hij als scholier behept was geraakt. Vanaf halfweg de jaren veertig verwezen priesterschap, leraarschap en nationalistisch engagement zijn lyriek naar de tweede plaats, en stelde Van Wilderode zich ‘dienstbaar’ tevreden met het koesteren van de poëzie als ‘zeldzaam lied’. Verrassend genoeg zou de dichtader in de twee laatste decennia van zijn leven dan opeens toch weer rijkelijk gaan stromen.

Hoe zit dat dan met van Van Wilderodes literaire ‘zonen’? Sommigen onder hen lijken door zijn bemiddeling wel degelijk hun verlangen te hebben gevonden, maar dat bijna direct ook ondergeschikt te hebben gemaakt aan werk en ‘dienstbaarheid’, waarbij de poëzie dus het ‘zeldzaam lied’ voor moeilijke momenten moet blijven. Dat lijkt bijvoorbeeld op te gaan voor René van Daele, auteur van een zestal gedichtenbundels tussen 1958 en 2014, de meeste daarvan bij weinig prominente uitgeefhuizen, maar ook en wellicht vooral leraar Nederlands en vader van vier kinderen.³⁹ Anderen betraden de literaire scène met de inzet, de ambitie en soms ook de berekening van de vroegste Van Wilderode. Dat geldt natuurlijk voor de flamboyante Paul Snoek (poësisklas 1952-1953), voorman van de tweede generatie experimenten, ‘door poëzie bezeten’ (Standaert, 1985) en als dichter ongemeen productief – tot halfweg de jaren zestig. Van dan af kwamen er veel minder gedichten, ging Snoek enigszins halfhartig aan de slag met proza en plastische

³⁹ Andere minder bekende of zelfs zo goed als vergeten namen zijn die van Herman Fierens, Bert Roels, Walter Cruysaert, en Marc Colpaert (zie Van Daele, 1983, p. 306 en Tempels, 2016, p.366 en 671). Bekendheid om niet-(strik-)literaire redenen verwierven oud-leerlingen als de pastoor Manu Verhulst en de journalisten Chris de Stoop en Ronny de Schepper.

kunsten en was hij druk in het zakenleven. Enigszins vergelijkbaar is het geval Van Bastelaere (poësisklas 1976-1977): tot halfweg de jaren negentig de dominante ‘postmoderne’ dichter in Vlaanderen door theoretische opstellen en invloedrijke gedichtenbundels, sindsdien nog slechts sporadisch poëzie publicerend, professioneel tekstschrijver en specialist in de communicatie en politiek actief, en daarbuiten nog enigmatische bezig met essayistiek. De enige Van Wilderode-zoon die weliswaar nauwelijks nog in de poëzie maar natuurlijk wel in de literatuur volop actief is gebleven is natuurlijk Tom Lanoye, maar dat heeft dan allicht vooral te maken met het feit dat het in de confrontatie met ‘orakel’ Van Wilderode ontstane verlangen in zijn geval een verstandshuwelijk is aangegaan met professionele en materiële belangen.⁴⁰

Een vaststelling als deze laatst illustreert hoe de wisselende lotgevallen van het verlangen niet enkel of zelfs niet in de eerste plaats het gevolg zijn van toevallige gebeurtenissen en ontmoetingen in een individueel parcours, maar wellicht nog meer van de soms spectaculaire veranderingen in de institutionele en discursieve context waar men als subject van afhangt. Zo is Lanoye niet alleen zijn eigen onverwisselbare zelf, maar ook een exponent van de mediatisering en commercialisering van de literatuur, én van de emancipatie van de LGBT-gemeenschap – fenomenen waar leermeester Van Wilderode nog met afgrijzen naar had gekeken. De *political turn* van Van Bastelaere kan dan weer typerend heten voor de onverwachte comeback van het Vlaams-nationalisme, en ook voor de ruk naar rechts die bij een aantal door het postmodernisme beïnvloede figuren valt waar te nemen. En waar de oudere José de Poortere nog net als zijn leermeester priester-dichter zou worden, valt bij de jongere generatie literaire oud-leerlingen vooral de secularisering en algemene ontzuiling op, en de daarmee verbonden individualisering en ideologische volatiliteit.

Van Wilderode, zouden we daarom kunnen zeggen, was een behulpzamer variant van Kafka’s poortwachter: hij heeft nogal wat van zijn leerlingen inderdaad de speciaal voor hen bedoelde toegang tot de Wet helpen te vinden. Maar het was en bleef wel degelijk een toegang tot de Wet.

⁴⁰ De algemene tendens lijkt er hoe dan ook een te zijn dat het ‘verlangen’ na verloop een minder centrale rol gaat spelen. Zo constateert ook oud-leerling Ronny de Schepper (2018) dat ‘ons poëtisch gevoel’ er in de jaren die volgden op de studie op achteruitging.

Literatuurlijst

- Albers, Frank** (1981). 'Anton van Wilderode: "Nonconformist ben je alleen".' *Knack* 4 maart 1981.
- Barnard, Benno** (1986). 'België voor Hollanders.' *Nieuw Letterkundig Magazijn* 4/1 (1986), p. 20-23.
- Barnard, Benno** (1987). 'De Vlaamse Vergilius. Over Anton van Wilderode.' In: Benno Barnard, *Tijdverdrijf voor enkele fijne luiden. Over poëzie*, Antwerpen: Dedalus 1987, p. 37-47. [Eerder in: *Nieuw Wereldtijdschrift* 1/4 (september 1984), p. 78-79, 81-83.]
- Barnard, Benno** (1999). 'Mussolini gaf Nederlands.' In: Benno Barnard, *Een hierna-maals. Opstellen, in memoriams*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas, 1999, p. 129-133.
- Barnard, Benno** (2018). 'Verzonken Vlaanderen. Herinneringen aan Anton van Wilderode.' *Liter* (september 2018) 91, p. 24-28. [Een variant van deze tekst verscheen ook op: <<https://doorbraak.be/verzonken-vlaanderen/>> [1 december 2018]].
- Brems, Hugo** (1981). 'Staatsprijs voor een dorp: een gesprek met Anton van Wilderode.' *Onze Alma Mater* 35/1 (maart 1981), p. 63-70.
- Claes, Fa** (2019). 'Anton van Wilderode zoals hij zich aan ons voordoet in zijn Verzamelde gedichten.'
<<http://home.euphony.net.be/literatuur/Anton%20van%20Wilderode.htm>> [15 januari 2019]. Eerdere versie in *Kruispunt* 32 (juni 1990) 132, p. 88-107.
- Claes, Gaston** (1978). 'Priester, dichter, flamingant. Echte pluralisten hebben duidelijke eigen identiteit zegt Van Wilderode.' *Gazet van Antwerpen* 31 augustus 1978.
- Claus, Miel** (1998). 'Cyriel Coupé, poësisleraar. Een sfeerbeeld en getuigenis.' In: Anoniem, *Anton van Wilderode. Het beeld van de dichter*. Antwerpen: Uitgeverij Jef Meert.
- De Ceulaer, José** (1962). 'Anton van Wilderode: de menselijke belevenis.' In: José de Ceulaer, *Te gast bij Vlaamse auteurs. Tweede reeks*. Antwerpen: Uitgeverij De Garve, 1962, p. 85-92.
- De Coninck, Herman** (1992). 'Dit eigenste moment.' In: Herman de Coninck, *De flaptekstlezer*. Amsterdam: De Arbeiderspers 1992, p. 89-94. Eerder in: *De Morgen* 3 mei 1991.
- De Geest, Dirk** (1998). 'Gelijk een golf vooruitgeworpen. Over het titelgedicht uit de bundel *Najaar van Hellas* (1947).' *Vlaanderen* 47 (mei 1998) speciale uitgave, p. 8-11.
- De Kesel, Marc** (2012). *Žižek*. Amsterdam / Leuven: Boom / LannooCampus.
- Demedts, André** (1976). 'Begroeting van C. Coupé (Anton van Wilderode) als lid van de Academie.' *Jaarboek van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 1976, p. 124-127.
- Demedts, André** (1979). 'Dorp zonder ouders.' *Ons Erfdeel* 22/2 (maart-april 1979), p. 274-275.

- Demedts, André** (1983). 'Van Wilderode, dichter en strijder.' In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 280-283.
- Demets, Paul** (2010). 'Mens van vlees en bloed. Heruitgave van poëziedebuut van Anton van Wilderode haalt de priester-dichter uit het verdomhoekje.' *De Morgen* 29 september 2010.
- De Poortere, José** (1982). 'Anton van Wilderode.' *Poëziekrant* 6/2 (1982), p. 1-2.
- De Poortere, José** (1983). 'Met het gezag van toen.' In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 284-285.
- De Schepper, Ronny** (2018). Ronny, Anton van Wilderode (1918-1998). <<https://ronnydeschepper.com/2018/10/31/anton-van-wilderode-1918-1998-2/#more-91091>> [31 oktober 2018].
- De Smet, Daniël** (1983). 'Collega Anton van Wilderode.' In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 287-288.
- Ducheyne, Johan J.** (1983). 'Uitgever en vriend'. In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 293-295.
- Durnez, Gaston** (1975). 'Van Wilderode: poeta laureatus.' *De Standaard* 11 april 1975.
- Florquin, Joos** (1978). 'Anton van Wilderode, Dorpvaart 58bis, 9080 Moerbeke-Waas.' In: Joos Florquin, *Ten huize van... 14*. Leuven: Davidsfonds, 1978, p. 9-59.
- Gerits, Joris** (2000). 'Als poedersnieuw ligt poëzie: het volledig dichtwerk van Anton van Wilderode.' *Ons Erfdeel* 43/3 (mei-juni 2000), p. 412-423.
- Gruwez, Luuk** (2018). 'Voor wie weemoed last én genot is. Honderd jaar Anton van Wilderode.' *De Standaard* 5 oktober 2018.
- Gyselen, Gaby** (1979). 'Vergilius, Anton van Wilderode en Ianchelevici.' *Ons Erfdeel* 22/3 (mei-juni 1979), p. 426-427.
- Janssens, Marcel** (1983). 'Doctor in de onderwijskunde.' In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 296-297.
- Keersmaekers, August** (2002). 'Anton van Wilderode, pseudoniem van Cyriel Coupé, 28 juni 1918 – 15 juni 1998.' *Jaarboek van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 2002, p. 101-152.
- Lanoye, Tom** (1991). *Kartonnen dozen*. Amsterdam: Prometheus.
- Lateur, Patrick** (1999). 'Anton van Wilderode (1918-1998). De zanger van weemoed, verlangen en geluk.' In: Lieve Gevers en Jan Roes (red.), *Het apostolaat van de poëzie: priester-dichters in Nederland en Vlaanderen*. Speciaal nummer van *Trajecta* 8/4 (1999), p. 407-421.
- Mandelinck, Gwy** (1998). 'De uien hangen pluizig in hun rokken. Over Donderdag uit *Het oudste geluk* (1995).' *Vlaanderen* 47 (mei 1998) speciale uitgave, p. 41-43.

- Mandelinck, Gwy** (2000). 'Huldiging van wijlen Anton van Wilderode.' *Jaarboek van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 2000, p. 97-103.
- Neefjes, Annemiek** (1998). 'Tom Lanoye: "Gelukkig kan ik schrijven".' *Vrij Nederland* 3 oktober 1998.
- Rens, Lieven** (1983a). *Van moerbeiboom tot overoever*. Antwerpen: Stichting Mercator-Plantijn, 1983.
- Rens, Lieven** (1983b). 'De tocht naar het ene land.' In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 258-264.
- Roseeuw, Marc** (1993). 'Gesprek met Anton van Wilderode.' In: *Vuurtorens: Anton Van Wilderode, Libert Vander Kerken, Magda Peeters*. Met een woord vooraf van Godfried Danneels. Averbode/Apeldoorn: Altiora, 1993, p. 7-41.
- Simons, Ludo** (1987). *Geschiedenis van de uitgeverij in Vlaanderen. II. De twintigste eeuw*. Tiel: Lannoo.
- Spillebeen, Willy** (1998). 'Anton van Wilderode en zijn "Land der mensen". Over *Het land der mensen* en de gelijknamige bundel (1952).' *Vlaanderen* 47 (mei 1998) speciale uitgave, p. 12-15.
- Standaert, Eric** (1985). 'Snoek, Paul.' In: G.J. van Bork & P.J. Verkruisje (red.), *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden met inbegrip van de Friese auteurs*. Weesp: De Haan, 1985, p. 536-537.
- Sterck, Jozef** (1983). 'Anton van Wilderode, pedagoog.' In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 301-302.
- Tempels, Roger** (2016). *Leven en werk van Anton van Wilderode. Een gecommantariëerde inventaris*. [Moerbeke:] Roger Tempels.
- Torfs, Chris en Julien Vermeulen** (1998). 'Herinneren is tweemaal verliezen. Over *Spreken met vader uit De moerbeitoppen ruischten*.' In: *Vlaanderen* 47 (mei 1998) speciale uitgave, p. 2-7.
- Van Daele, René** (1983). 'Van Wilderode, vrij persoonlijk.' In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 305-306.
- Van Daele, Rik** (1998). 'Anton van Wilderode (1918-1998). Dichter bij God.' *Tiecelyn* 11/4 (oktober-november-december 1998), p. 172-173.
- Van de Perre, Rudolf** (1981). 'Anton van Wilderode. Ik adem mijn eigen aarde.' *Streven* 48/9 (juni 1981), p. 797-809.
- Van de Perre, Rudolf** (1987). 'Anton van Wilderode: De dag van Eden/1.' In: Rudolf van de Perre, *Die lezen mogen eenzaam wezen. Vijftig gedichten kort belicht*. Leuven, Davidsfonds 1987, p. 68-70.
- Van de Perre, Rudolf** (1988a). 'In het land van amen. Over de poëzie van Anton van Wilderode.' *Dietsche Warande en Belfort* 133/5 (juni 1988), p. 328-332.

- Van de Perre, Rudolf** (1988b). 'De poëtische wereld van Anton van Wilderode.' *Boekengids* 66/6 (juni 1988), p. 545-548.
- Van de Perre, Rudolf** (1991). *Het land van de wortelstok. Over de poëzie van Anton van Wilderode*. Leidse opstellen nr. 12. Leiden: Dimensie.
- Van de Perre, Rudolf** (1992). 'Anton van Wilderode, Het land van Amen.' In: Rudolf van de Perre, *Woorden om wakker te lezen*. Leuven: Davidsfonds, 1992, p. 84-86.
- Van de Velde, Frans** (1983). 'Reisgenoot Anton van Wilderode.' In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 307-308.
- Van Dycke, Peter** (1999). 'Anton van Wilderode.' In: Ad Zuiderent, Hugo Brems & Tom van Deel (red.), *Kritisch Lexicon van de Moderne Nederlandstalige literatuur* (augustus 1999) 74, p. 1-15; A1-3; B1-4.
- Van Hulle, Jooris** (1989). 'Het thuisland van de poëzie. Samenspraak: Anton van Wilderode en Herman de Coninck.' *Kultuurleven* 56/1 (januari 1989), p. 8-17.
- Van Hulle, Jooris** (1994). 'Anton van Wilderode: "Wie niet in Nederland uitgeeft, bestaat daar voor de recensenten niet".' *Poëziekrant* 18/3 (mei-juni 1994), p. 4-7.
- Van Hulle, Jooris** (1998). 'Als poedersnieuw ligt poëzie. Over *Ars poetica* uit *Poedersnieuw*.' *Vlaanderen* 47 (mei 1998) speciale uitgave, p. 37-40.
- Van Nieuwenborgh, Marcel** (1978). 'Anton van Wilderode laat steen spreken.' *De Standaard* 1-2 juli 1978.
- Van Riet, Jelle** (2005). 'Van Gezelle naar Kowlier.' *Poëziekrant* 29/6 (november-december 2005), p. 18-22.
- Van Wilderode, Anton** (1962). 'P. Vergilius Maro.' In: Vergilius, *Aeneis*. Vertaald en ingeleid door Anton van Wilderode. Helios-reeks. Brugge/Utrecht: Desclée De Brouwer, 1962, p. 7-13.
- Van Wilderode, Anton** (1974). 'Herlezen is herinneren is herleven.' In: Anton van Wilderode, *Verzamelde gedichten (1943-1973)*, De Gulden Veder. Brugge: Orion 1974, p. 5-7.
- Van Wilderode, Anton** (1983). 'Dankwoord uitgesproken in het Osterriethuis in Antwerpen, op 12 februari 1977, bij zijn aanstelling tot Europees Ere-Senator.' In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 311-312.
- Van Wilderode, Anton** (1999). *Volledig dichtwerk. Gebundelde gedichten*. Tielt: Lannoo.
- Van Wilderode, Anton** (2010). *De moerbeitoppen ruischten*. Documentaire varianteneditie met een kroniek van de genese door Edward Vanhoutte. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Westerlinck, Albert** (1983). 'Anton van Wilderode. Laudatio.' In: *Anton van Wilderode*. Speciaal nummer van *Vlaanderen* 32/196-197 (september-december 1983), p. 269-270.